

www.qpjournal.ir

ISSN : 2783-4166

گفتمان مشروطیت و کشف سه‌گانه‌های؛ عقلانیت، ایدئولوژی و قدرت

(مطالعه موردی ۲۵ نشریه از مطبوعات دوره مشروطیت تبریز)

دکتر ابوالفضل غنی زاده^۱

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۰۲/۰۶ تاریخ پذیرش نهایی: ۱۴۰۰/۱۲/۲۰

(از ص ۴ تا ص ۲۲)

نوع مقاله: پژوهشی

[20.1001.1.27834166.1401.5.2.1.7](https://doi.org/10.27834166.1401.5.2.1.7)

چکیده

گفتمان؛ نیرویی است که از رابطه و تعامل سه‌گانه‌های؛ عقلانیت، ایدئولوژی و قدرت به وجود می‌آید و برای تدابیر سیاسی مورد استفاده قرار می‌گیرد. با شناسایی سه‌گانه‌های؛ عقلانیت، ایدئولوژی و قدرت می‌توان به هستی‌شناسی گفتمان پی برد و بالعکس از طریق شناسایی گفتمان‌ها نیز می‌توان سه‌گانه‌های زمان را ترسیم نمود. از آنجایی که ورود واژه مشروطیت به ادبیات سیاسی و کارکردهای چهارگانه گفتمان سازی؛ اعم از اجبار، انتقاد، پنهان‌کاری و سرانجام مشروعیت زایی یا مشروعیت زدایی در تعامل عقلانیت، ایدئولوژی و قدرت در بستر و قابلیت‌های ادبیات مخصوصاً حوزه مطبوعات محقق شد با بررسی و تحلیل گفتمان‌هایی که از طریق نشریات دوره مشروطیت در تبریز حرارت می‌گرفت سه‌گانه‌های دوره مشروطیت قابل تشخیص است.

در این راستا در پژوهش حاضر ابتدا ۲۵ نشریه از دوره مشروطیت بین سال‌های اوج با گونه‌های مختلف انتخاب و از نظر محتوا، رویکرد و اهداف مورد بررسی قرار گرفته و نتیجه‌گیری می‌شود سلطنت‌طلبی، روشنفکری اعم از لیبرالیسم و سوسیالیسم، روحانیت اعم از قرائت‌های شریعت‌مداری، عدالت‌خواهی و نوگرایی سه‌گانه غالب جامعه را در اختیار داشته‌اند.

واژه‌های کلیدی: گفتمان، مشروطیت، نشریات

۱-مقدمه

شکست پیاپی ایران در مقابل لشکر روسیه، عقلانیت انتقادی فراگیری علیه حکومت قاجار به وجود آورد (احمدی، ۱۳۷۳: ۱۲۳)؛ نارضایتی عمومی، آشفتگی اقتصادی، ناکارآمدی سیاسی و رخوت فکری نقطه عطفی بود که "عقلانیت زمان را به سمت کشف عقب‌ماندگی، علل و موانع آن سوق داد (آرین پور، ۱۳۵۱: ۴۵). روشنفکران زمان پیروی از الگوی پیشرفت و آزادی غرب را چاره راه معرفی کردند (آشوری، ۱۳۷۵: ۲۸). بورژوازی دنیای غرب دو رویه؛ دانش و استعمار را در تعامل با کشورهای نیازمند پیش روی خود قرار داده بود (حائری، ۱۳۶۷: ۸۵).

موضع‌گیری در مقابل "اصول بنیادین گفتمان مدرن؛ چهارگانه‌های خردگرایی، سکولار، اومانیزم و تجربه‌گرایی (سابین، ۱۳۴۹: ۶۴) و چهرگان هیجده گانه مدرنیته اعم از؛ چهره نخست: شش‌گانه‌های؛ دموکراسی، آزادی، تساهل، نسبی‌گرایی، فردگرایی و کثرت‌گرایی و چهره دوم: دوازده‌گانه‌های؛ پیشرفت، برابری، عدالت، نظم، بوروکراسی، رفاه، امنیت، جمع‌گرایی، تکنولوژی، وحدت، ناسیونالیسم و دولت‌محوری، جریان‌های فکری را به تعدد و تعارض وادشت (ابنشتاین و همکار، ۱۳۶۶: ۴۴) و در نتیجه این یقه کشی‌های سیاسی- فکری گفتمان مشروطیت به ظهور رسید (آدمیت، ۱۳۵۷: ۱۰۴).

ورود واژه مشروطیت به ادبیات سیاسی و کارکردهای چهارگانه گفتمان سازی؛ اعم از اجبار، انتقاد، پنهان‌کاری و سرانجام مشروعیت‌زایی یا مشروعیت‌زدایی در تعامل عقلانیت، ایدئولوژی و قدرت در بستر و قابلیت‌های ادبیات مخصوصاً حوزه مطبوعات محقق شد.

با مطالعه و بررسی گفتمان‌های حرارتی در نشریات مطرح آن دوره می‌توان به سه‌گانه‌های غالب آن دوره پی برد.

۲- پیشینه

۱- فاروق خرابی، طنز در مطبوعات دوره آغازین مشروطیت، نامه فرهنگستان، بهار ۱۳۸۶، دوره ۹، شماره ۱ (پیاپی ۳۳)، صص ۳۴-۶۲

۲- علی باغدار دلگشا و همکار، بررسی جامعه‌شناختی گفتگوهای خیالی در مطبوعات عصر قاجار، پژوهش‌های تاریخی (مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی اصفهان)، پاییز ۱۳۹۶، دوره ۵۳ (دوره جدید)، شماره ۳ (پیاپی ۳۵)، صص ۴۹-۶۶.

۳- محمدمهدی فرقانی و همکار، بازتاب مؤلفه‌های فرهنگ مدرن در مطبوعات عصر قاجار (بررسی روزنامه‌های وقایع اتفاقیه و اختر)، فصلنامه علوم اجتماعی، تابستان ۱۳۹۲، شماره ۶۱، صص ۱۴۵-۱۸۲.

۴- مهدی محسنیان راد، ارزش‌های مندرج در مطبوعات: مقایسه انقلاب مشروطیت و انقلاب اسلامی، فصلنامه علوم اجتماعی، پاییز و زمستان ۱۳۸۷، شماره ۴۲-۴۳ (ویژه‌نامه انقلاب اسلامی)، صص ۱۸۹-۲۲۲.

۳- حمید آزاد و همکار، تحلیل گفتمان روایت جنبش مشروطه در کتاب‌های درسی تاریخ (دوره پهلوی و پس از انقلاب اسلامی)، پژوهش‌های تاریخی (مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی اصفهان) بهار ۱۳۹۴، دوره ۵۱ (دوره جدید)، شماره ۱ (پیاپی ۲۵) صص ۱۲۱-۱۴۰.

۴- محمدرضا پهلوان نژاد و همکاران، شیوه‌های بازنمایی کارگزاران اجتماعی در نشریات دوره مشروطه از منظر گفتمان‌شناسی انتقادی با عنایت به مؤلفه‌های گفتمان مدار جامعه‌شناختی-معنایی، نشریه زبان‌شناسی و گویش‌های خراسان (مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی مشهد)، پاییز و زمستان ۱۳۸۸، دوره ۱، شماره ۱، صص ۵۱-۷۳.

۵- حبیب اله فاضلی، فرهنگ زبانی در گفتمان مشروطیت (با تأکید بر قانون اساسی و مصوبات مجلس اول مشروطه)، نشریه مطالعات ملی، بهار ۱۳۹۴، دوره ۱۶، شماره ۱ (۶۱) صص ۲۴-.

۶- نقی لطفی و همکار، مکالمات خیالی: وجه انتقادی نو در گفتمان مطبوعاتی دوره‌ی مشروطه، نشریه پژوهش‌های علوم تاریخی (دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه تهران)، پاییز و زمستان ۱۳۹۴، دوره ۷، شماره ۲، صص ۸۵-۱۰۴.

۷- محمدعلی حسینی زاده و همکار، تحلیل کیفیت بازنمایی مفهوم مشروعیت سیاسی در گفتمان علمای مشروطه‌خواه ایران، نشریه اندیشه سیاسی در اسلام، بهار ۱۳۹۶، دوره ۳، شماره ۱۱ صص ۷۵-۹۸.

۸- سرابی، حسین و همکار، شرایط اجتماعی و گفتمان‌های روشنفکری در آستانه انقلاب مشروطه، نشریه مجله جامعه‌شناسی ایران، پاییز ۱۳۸۱، دوره ۴، شماره ۳ صص ۸۱-۱۱۴.

۳- روش تحقیق

جستار حاضر به روش تحلیل محتوا؛ یکی از شیوه‌های متداول روش کیفی انجام گرفته است. همان «پژوهشی کیفی که دانش را در درجه اول از طریق گردآوری داده‌های کلامی یا مطالعه جدی و عمقی موارد و سپس عرضه این داده‌ها به استقراء تحلیلی فراهم می‌آورد.» (گال و بورک، ۱۳۸۲: ۶۰).

۳-۱- پرسش‌های پژوهش

این تحقیق سعی می‌کند تا به پرسش‌های ذیل پاسخ دهد:

۱- گفتمان رسمی و غیررسمی مشروطیت چگونه به وجود آمد؟

۲- سه‌گانه‌های؛ عقلانیت، ایدئولوژی و قدرت دوره مشروطیت چه بود؟

۳- روزنامه‌های تبریز چه نقشی در گفتمان سازی مشروطیت و تولید سه‌گانه‌های سیاست آن دوره داشتند؟

۴- چارچوب نظری

۴-۱- گفتمان

گفتمان در جامعه‌شناسی سیاسی به تعاملی گفته می‌شود که بین سه‌گانه‌های؛ عقلانیت، ایدئولوژی و قدرت برای اصلاح، تغییر یا تقویت یک نظام تدبیر سیاسی برقرار می‌شود.

معنای گفتمان در وجه اسمی عبارت است از: مسیر رو به رشد، جریان، روند یا توالی زمان، حوادث، اعمال و ... همچنین در وجه فعلی: دویدن، رفتن، حرکت کردن، پیمودن، طی کردن، گذشتن و از سر گذراندن. (بشیریه، ۱۳۸۲: ۹-۱۰).

در زبان فارسی از ترکیب مصدر مرخم گفتن "گفت" و پسوند "مان" ساخته شده که در واقع با اضافه شدن پسوند "مان" به گفت، از یک سو "گفتن" از معنای عام و معمولی خود خارج و آماده پذیرش معنای خاص می‌شود و از سوی دیگر این ترکیب، خود به اسم ذات تبدیل می‌شود و با تبدیل شدن به اسم ذات به چیزی اطلاق می‌شود که تحقق خارجی دارد (فرقانی، ۱۳۸۲: ۶۲) لازم به ذکر است که این اصطلاح، در فارسی در معادل‌های دیگری نیز همچون مقال، سخن و گفتار به کار رفته است (آقاگل زاده، ۱۳۸۵: ۸).

گفتمان؛ مدعی حوزه معین، مستقل و کاملاً تعریف شده‌ای از مطالعه است؛ که شامل ضمائر شخصی (من و تو)، اشارات (ضمائر اشاره و اسم‌های اشاره)، شاخص‌های مکانی (اینجا و آنجا) و شاخص‌های زمانی (اکنون، دیروز، امروز و ...) است که در صورت فقدان آن‌ها، پاره‌گفتار مورد نظر فاقد معنا خواهد بود. (فرقانی، ۱۳۸۲: ۶۰-۶۱)؛ به بیان دیگر می‌توان گفت بستر زمانی، مکانی، موارد استفاده و سوژه‌های استفاده‌کننده هر مطلب یا گزاره و قضیه تعیین‌کننده شکل، نوع و محتوای هر گفتمان به شمار می‌روند (تاجیک، ۱۳۸۲: ۲۱).

در بررسی مفهوم گفتمان با سه بعد اصلی روبرو خواهیم بود:

الف) کاربرد زبان؛ (میرفخرایی، ۱۳۸۳: ۹) باید در نظر داشت که کاربرد زبان تنها محدود به زبان گفتاری نبوده بلکه می‌توان آن را به ارتباطات، کنش متقابل و زبان نوشتاری و چایی هم تعمیم داد؛ این کاربرد زبان زمانی واقع می‌شود که مثلاً ما روزنامه یا کتاب یا انواع دیگر متون را می‌خوانیم. "ون دایک" در این باره می‌گوید: "با آنکه بسیاری از گفتمان‌شناسان به‌طور خاص به زبان محاوره یا گفتگو توجه می‌کنند، وارد کردن متون نوشتاری در مفهوم گفتمان نیز مفید فایده است" (ون دایک، ۱۳۸۲: ۱۵).

ب) برقراری ارتباط میان باورها (شناخت)؛ مردم زبان را برای برقرار کردن ارتباط میان اندیشه‌ها و باورها یا بیان احساسات به کار می‌گیرند.

ج) تعامل در موفقیت‌های اجتماعی؛ یکی از ابعاد گفتمان، بعد تعاملی گفتمان است که لازم به بهره‌برداری از آن برای برقراری تعامل یا کنش متقابل با یکدیگر است.

چگونه کاربرد زبان بر باورها و تعامل تأثیر می‌گذارد یا برعکس چگونه تعامل بر نحوه سخن گفتن مردم تأثیر می‌گذارد؛ یا چگونه باورها، کاربرد زبان و تعامل را کنترل می‌کند

باید دانست در مورد موفقیت گفتمان در ساخت یا تغییر ساخت اجتماعی سه نکته مطرح است:

۱. نقش تحریری گفتمان در ایجاد حرکت و تغییر؛ که بستگی به میزان اثر تبلیغات و شیوه‌های گفتمان دارد.

۲. نقش اقناعی گفتمان؛ که به انسجام منطقی و ایدئولوژیک آن موقوف می‌شود.

۳. نقش احساسی گفتمان؛ که از طریق برانگیختن احساسات، برای پذیرش ساختارهای جدید و بدیع زمینه‌سازی می‌کند (خجسته، ۱۳۸۱: ۳۰).

گفتمان در منظومه تعاملات گفتمانی و در رابطه با شرایط اجتماعی و سیاسی قابل فهم و تحلیل است (تاجیک، ۱۳۸۲: ۱۷). باید دانست در هر دوره، عصر، جامعه و برای هر مقطع اجتماعی و سیاسی یک گفتمان خاصی وجود دارد که منعکس‌کننده ویژگی‌های ساختاری و اندیشه‌ای حاکم بر فرد و جامعه است و اساساً معنای پدیده‌های اجتماعی و سیاسی در چارچوب گفتمان‌ها ساخته می‌شود. میشل فوکو معتقد است که هر دورانی گفتمان خاص خود را دارد و هر حادثه‌ای در درون گفتمان خودش قابل تحلیل است (بشیریه، ۱۳۸۲: ۱۴).

این نوع گفتمان از نظر دوره زمانی تابعی از گفتمان کلان است ولی از نظر موقعیت و مکان به صنف و قومیت خاصی تعلق دارد.

۴-۲-۲- گفتمان کلان:

گفتمان کلان با عقلانیت و ایدئولوژی و قدرت ملی سروکار دارد در تولید و بازتولید همچنین تضعیف یا تحکیم آن نقش ایفا می‌کند.

۴-۳- کارکردهای خرد و کلان گفتمان رویکردهایی را پیش روی خود دارد که هر کدام از آن‌ها می‌تواند به تقویت یا تحکیم قدرت، ایدئولوژی و عقلانیت یک دوره بیانجامد.

۴-۳-۱- اجبار:

بدین معنی که پاره‌ای از گفتمان‌ها از ضمانت اجرایی برخوردارند و امرونهی می‌کنند و کاملاً آشکارند؛ مثل فرمان‌ها، قوانین، دستورات و... اما اجبار، شکل‌های کمتر روشنی نیز دارد و آن نقش‌های گفتاری است که مردم از آن به راحتی نمی‌توانند فرار کنند، حتی متوجهش نیز نمی‌شوند؛ نظیر پاسخ ناخودآگاه به سؤالات، اجابت درخواست و... قدرت را از طریق کنترل کاربرد زبان توسط دیگران - یعنی انواع و اقسام سانسور و کنترل - نیز می‌توان اعمال نمود.

۴-۳-۲- انتقادی:

رویکرد انتقادی گفتمان معمولاً علیه قدرت حاکمه بکار گرفته می‌افتد معمولاً از طریق فراگیر ساختن عقلانیت انتقادی، ایدئولوژی جامعه به سمت اعتراض، مخالفت و مقاومت سوق پیدا می‌کند و گفتمان غالب جامعه انتقادی می‌شود. نظام تدبیری که بتواند احزاب و گروه‌ها را در تقابل هم به صف‌آرایی وادارد این نوع گفتمان را در میان احزاب و گروه‌ها به جریان می‌اندازد و انرژی آن خنثی می‌سازد تا آسیبی متوجه کلان نظام نشود.

۴-۳-۳- پنهان کاری

کنترل سیاسی شامل کنترل اطلاعات است. رازداری، استراتژی جلوگیری از افراد برای دریافت اطلاعات و برعکس سانسور جلوگیری از ارائه اطلاعات به مردم است... افراطی‌ترین وجه پنهان کاری دروغ است.

۴-۳-۴- مشروعیت سازی و مشروعیت زدایی

در این رویکرد گفتمان روی مشروعیت متمرکز می‌شود و افکار عمومی را به سمت کاهش یا افزایش مشروعیت قدرت سوق می‌دهد. مشروعیت افزایی معمولاً به وسیله عقلانیت توجیهی و از طریق ایدئولوژی تأییدی به وسیله نظام

تدبیر انجام می‌گیرد ولی مشروعیت زدایی رویکردی است که به‌وسیله گروه‌ها و احزاب مخالف در جهت تضعیف یا حذف قدرت حاکم صورت می‌پذیرد.

تعارض و شکاف در جامعه مسیر پیش رو را به سمت انقلاب و دگرگونی کامل ساختارها و نهادها سوق می‌دهد. اینجاست که گروه‌های معترض و مخالف به‌وسیله کنشگران راهبردی گفتمان سازی می‌کنند تا افکار عمومی با انقلاب پیوند بخورد. نظام تدبیر قدرت در این رویکرد لابد در جناح مخالف این گفتمان صف‌آرایی می‌کند.

اقتناعی یک گفتمان می‌تواند در اقناع وجدان، ادراک جامعه و مصادره و مدیریت قضاوت‌های مردم تأثیر بگذارد. معمولاً نظام تدبیر با این رویکرد گفتمانی کنشگران جامعه را در ردیف خودی و همگن درمی‌آورد و انواع اعتراض و مخالفت‌ها را بدون استفاده از ابزارهای خشونت‌آمیز با خود همدل و همراه می‌سازد. این گفتمان گاهی از طرف کنشگران ناهمگن برای تضعیف یا اصلاح قدرت حاکم به کار گرفته می‌شود.

۵- مروری بر مطبوعات عصر مشروطه

مطبوعات به‌عنوان یکی از ارکان اطلاع‌رسانی و یکی از مؤثرترین رسانه‌های گروهی نقش تعیین‌کننده‌ای در تحولات سیاسی - اجتماعی کشورها دارا می‌باشد. در تاریخ معاصر کشور ما نیز مطبوعات از جایگاه برجسته‌ای برخوردارند و مطالعه تحولات مربوط به تاریخ معاصر کشورمان بدون در نظر گرفتن نقش مطبوعات ناقص خواهد بود. از جمله وقایعی که مطبوعات در خلق و ترویج مبانی ویژگی‌های آن نقش فعالی داشتند، جنبش مشروطیت است. به‌طوری‌که عده‌ای از صاحب‌نظران از مطبوعات این عصر به‌عنوان یکی از تأثیرگذارترین عوامل در به ثمر نشستن جنبش مشروطیت یاد می‌کنند. مطبوعات ابزاری بود که وظیفه نشر اخبار مشروطه، افکار و اندیشه‌های آزادیخواهان را در این عصر بر عهده داشت و توانست تا حد زیادی اذهان عمومی را با مشروطه آشنا کند. چیزی حدود ۲۱۰ روزنامه در دوره مشروطه در خلال نبود دیگر ابزارهای اطلاع‌رسانی نقش و تأثیر بی‌بدیل در شکل‌گیری و به فرجام رسیدن مشروطیت داشتند. لذا جنبش مشروطیت فرصتی بود که این امکان را به ظهور یک جنبش مطبوعاتی داد و کشور شاهد نشر مطبوعات متعدد بود که تا آن زمان در کشور بی‌سابقه بود و از این دوره مطبوعات کشور وارد مرحله جدیدی شد و روزنامه‌نگاری در کشور قوت گرفت.

چگونگی شکل‌گیری مطبوعات در کشور ما به آشنایی ما با دنیای جدید و تحولات اروپای غربی مربوط است. وقتی دولتمردان کشور بعد از جنگ‌های ایران و روس متوجه کاستی‌های نظامی، سیاسی و اقتصادی می‌شوند به چاره‌اندیشی روی می‌آورند. اعزام دانشجویان به خارج کشور اولین اقدام در این زمینه است افرادی که به کشورهای خارجی رفته بودند با دنیای خارج و نحوه تبادل اطلاعات و روزنامه‌ها آشنا شدند به همین دلیل برخی از این افراد

هنگام برگشت از اروپا اقدام به انتشار روزنامه در کشور کردند. همچنین از سوی دیگر دولتمردان نیز به انتشار روزنامه احساس نیاز کردند. اما در حدودی که لطمه‌ای به حکومت وارد نشود. البته انتشار این روزنامه با دشواری‌هایی روبه‌رو بود و به‌طور نامنظم انجام می‌گرفت و انعکاس اخبار نیز در حد تصمیمات دولت بود.

مطبوعات هم‌زمان با شروع جنبش مشروطیت همگام با آن حرکت کرده است و هر دو در یکدیگر تأثیرات قابل‌توجهی داشته‌اند. شکل‌گیری مطبوعات مختلف در کشور و حتی در خارج از کشور مؤید این موضوع است. روشنفکران از جمله نیروهای حاضر در مشروطه بودند که ارتباط تنگاتنگی با مطبوعات داشتند و بیش از گروه‌های دیگر حاضر در جنبش از ابزار مطبوعات برای نشر افکار خود و مشروطه‌موردنظرشان استفاده کردند. لذا روشنفکران و روزنامه‌نگاران بیشترین همکاری را با یکدیگر داشتند که این موضوع در توسعه کیفی و کمی مطبوعات در کشور نقش مهمی داشت.

پس از صدور فرمان مشروطیت ما شاهد افزایش تعداد روزنامه‌ها و نشریات در کشور هستیم که این موضوع نیز نشان‌دهنده ارتباط تنگاتنگ مطبوعات و مشروطیت است به‌گونه‌ای که پس از اعلام مشروطیت و آزادی مطبوعات تعداد روزنامه‌ها افزایش یافته است چنانکه بیش از ۵۰ درصد از مجموع ۲۱۰ روزنامه‌های که از سال ۱۲۵۳ قمری تا سال‌های ۱۳۲۶ - ۱۳۲۵ قمری در داخل و خارج از کشور به زبان فارسی انتشار یافته‌اند در طول سال‌های ۱۳۲۵ و ۱۳۲۶ قمری و بعد از مشروطیت بوده است. البته این افزایش علاوه بر تعداد روزنامه‌ها در شمار روزنامه‌ها نیز بوده است به‌موجب آماري که ادوارد براون می‌دهد شمار روزنامه‌ها نیز پس از انقلاب مشروطه افزایش فراوانی پیدا کرده است. چنانکه شمار روزنامه مساوات که از جراید مهم و مؤثر انقلاب شمرده می‌شد به سه هزار و روزنامه صوراسرافیل به پنج هزار و تعداد نسخ روزنامه مجلس به تدریج از ۷ هزار به ده هزار و روزنامه انجمن ملی به پنج هزار و شش صد رسیده است. این روزنامه‌ها سعی می‌کردند با افزایش تعداد و شمار خود مشروطیت را در ایران و در میان توده‌های مردم جا بیندازند و از آنجایی که روزنامه تنها وسیله اطلاع‌رسانی عمومی آن دوره بود از نفوذ قابل‌توجهی برخوردار بودند. البته در آستانه انقلاب مشروطه علاوه بر مطبوعات تلگراف نیز به‌عنوان یک وسیله ارتباطی از اهمیت خاصی برخوردار بود به‌طوری که این وسیله یکی از عواملی بود که موجب پیروزی نهضت تنباکو گردید چراکه ارتباط مردم با علمای نجف به‌وسیله تلگراف‌خانه‌ها صورت می‌گرفت. در اواخر قرن نوزدهم مطبوعات در ایران در خدمت تحولات سیاسی اجتماعی قرار گرفت و منشأ کنش‌های اجتماعی و هدایت افکار عمومی گردید. اگرچه همه آن‌ها به‌صورت روزنامه به چاپ نمی‌رسیدند. روزنامه‌ها پس از آنکه در کشور استقرار پیدا کردند کم‌کم نقش اطلاع‌رسانی منابر روحانیون را تحت تأثیر قرار دادند چراکه این روزنامه‌ها به علت حجم کثیرشان قابل‌مقایسه با مطالبی که بر سر منابر توسط روحانیون در ارتباط با عدالت‌خانه گفته می‌شد نبود. در دوران مشروطه مردم در پیروی از رهبران خود

دارای مطالبات ملی بودند و خواسته‌های مردم بر دولت و نظام سلطنتی دربار تحمیل شد، بنابراین رشد و تکوین مطبوعات متأثر از چنین شرایطی بود در حقیقت مطبوعات بستر و فضایی را برای طرح مطالبات و نیازهای مردم ایجاد کرد و فقط سخنگوی دولت و دربار نبود بلکه نظام سیاسی را نیز به چالش می‌کشید. عملکرد مطبوعات در این دوره بسیار قابل‌بحث و تأمل‌برانگیز است. در آن دوره یک رسانه اطلاع‌رسانی به‌جای آنکه در چارچوب شغل حرفه‌ای خود برای آگاه‌سازی، تفسیر و بالا بردن سطح مطالبات مردم فعالیت کند به تشویق اذهان عمومی، واگرایی‌ها و لجام‌گسیختگی اوضاع دامن می‌زد که چنین اقدامی در سرنوشت نهضت مشروطیت تأثیر جدی بر جای گذاشت. در شرایطی که مجلس، مشروطه خواهان دربار، نخبگان سیاسی و ... نیازمند هماهنگی و اتفاق نظر بودند تا گامی در جهت توسعه کشور بردارند، خواسته و سخن گروهک‌های افراطی در مطبوعات متجلی شده و به واگرایی‌ها کمک می‌کرد. برخی از مطبوعات، سخنگوی جریان‌های رادیکال بودند که به دلایلی چون اغراض سیاسی، درک ناقص از تمدن غرب، عدم توجه به ساختار جامعه و نداشتن توان علمی برای تدوین طرحی برای تئوریزه کردن نیازهای کشور به اختلافات موجود می‌افزودند. برخی از مطبوعات به فحاشی، هتاکی و اهانت به رجال و نخبگان و علمای دینی و فرهنگی اقدام کردند و در نتیجه بسیاری از دولتمردان مشروطه اعلام کردند که مطبوعات به ابزار براندازی تبدیل شده‌اند. این مطبوعات درازای مبلغی که از برخی رجال دریافت می‌کردند به تخریب افراد و گروه‌های دیگر دست می‌زدند و به تشویق اذهان عمومی می‌پرداختند. مطبوعات مشروطه‌خواه و آزادی‌طلب فارسی‌زبان خارج از کشور نیز در مطالب خود زوال حکومت استبدادی قاجاریه را دنبال می‌کردند ولی با هدف نیروهای مذهبی که خواهان محدود شدن استبداد قاجار در ایران بودند متفاوت بود.

پس از پیروزی نهضت مشروطه فضای غالب با مطبوعات هوادار مشروطه است به‌هرحال مشروطه یک ارزش محسوب می‌شود و در آن فضای فرهنگی نشریه موضع ضد مشروطیت به خود نمی‌گیرد. بنابراین روزنامه‌های دوره مشروطه اعم از اینکه اداره‌کنندگان آن واقعاً مشروطه‌خواه بودند یا نبودند با رویکرد مشروطه‌خواهی سخن می‌گفتند و اگر دیدگاهی داشتند در قالب نقد مشروطیت مطرح می‌کردند.

۵-۱- مطبوعاتی که در دوره مشروطه تبریز بیش از سایر مکتوبات حرارت گفتمان سازی داشتند عبارت‌اند از:

۵-۱-۱- احتیاج، به‌وسیله علی‌قلی میرزا صراف به‌صورت شب‌نامه (سردارنیا، ۱۳۶۰: ۲۵)، با رویکرد انتقادی و فلسفه دموکرات و اندیشه‌های نوگرایی

۵-۱-۲- آذربایجان (رنگی، سیاسی و فکاهی)، به مدیریت علیقلی خان معروف به صراف و مکاتبات روزنامه به اسم حاج میرزا آقا به صورت هفته‌نامه، با رویکرد انتقاد از استبداد و مشروطه مشروعه خواه (ضیایی، ۱۳۸۵: ۱۰۸) و فلسفه دموکرات و اندیشه‌های نوگرایی

۵-۱-۳- ملانصرالدین، به مدیریت جلیل محمد قلی‌زاده، به صورت هفته‌نامه، با رویکرد انتقادی، در صدد اصلاحات ارضی و دموکراسی اجتماعی با فلسفه طرفداری از مشروطیت

۵-۱-۴- حشرات الارض (تمام‌رنگی)، به مدیریت میرزا آقا بلوری، به صورت هفته‌نامه، با رویکرد فکاهی-انتقاد از عملکرد طبقه حاکم و اوضاع و احوال سیاسی اجتماعی (صدرهاشمی، ۱۳۲۷: ۶۴)، با فلسفه دموکرات و اندیشه‌های نوگرایی

۵-۱-۵- ملاعمو یا آی ملاعمو، به وسیله میرزا احمد کاتب (وابسته به انجمن اسلامی تبریز)، به صورت نشریه، گهگاه با رویکرد سیاسی- فکاهی با فلسفه طرفداری از مشروطه مشروعه بعداً طرفدار محمدعلی شاه

۵-۱-۶- ناصری، به مدیریت محمد ندیم باشی بعداً به مدیریت ناظم الممالک و مسعود عدل، از زمره روزنامه‌های غیردولتی برای خنثی کردن افکار آزادیخواهی و مشروطه‌طلبی

۵-۱-۷- شب‌نامه، به وسیله علی‌قلی صرافوف، پس از شاهسون دومین روزنامه طنز و هزلی

۵-۱-۸- محک غیرت، شب‌نامه (پروین، ۱۳۷۷: ۶۵).

۵-۱-۹- اقبال، به وسیله علی‌قلی صرافوف علی‌قلی صرافوف

۵-۱-۱۰- مدنیت، به وسیله آژانس آرامنه ملقب به صدرا، به صورت هفتگی با رویکرد مذهبی

۵-۱-۱۱- روزنامه تبریز، صاحب‌امتیاز آن حسین (فشنگچی) تبریزی و مدیرمسئولش اسماعیل یکانی، بعدها با عنوان اصناف به چاپ رسید، ملی، اجتماعی و سیاسی برای بیداری عامه (قاسمی، ۱۳۸۵: ۸۶)، ارگان اعتدالیون

۵-۱-۱۲- ملتی، اولین روزنامه محلی روزنامه دولتی بود (همان، ۱۳۸۳: ۴۶).

۵-۱-۱۳- روزنامه اخبار دارالسلطنه آذربایجان، خبری، وقایع شهر

۵-۱-۱۴- ادب، به مدیریت میرزا صادق خان ادیب‌الممالک، علمی و ادبی

۵-۱-۱۵- مجاهد، سید محمد شبستری، انتقاد از شریعت مداران (همان، ۱۳۸۰: ۶۴)، سوسیال‌دموکرات

۵-۱-۱۶- الحدید، حسین عدالت مجتهد شبستری، آموزشگاهی در حوزه صنعت و برزگری (مجیدی، ۱۳۸۵: ۴۵).

۵-۱-۱۷- مجلس ملی تبریز از شماره ۳۸ به بعد با عنوان انجمن تبریز با محتوای اطلاعات سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی به مدیریت سید علی‌اکبر از خانواده وکیلی و غنی زاده

۵-۱-۱۸- مساوات، به‌وسیله سید محمدرضا شیرازی با حمایت عبدالرحیم خلخالی، رویکرد انتقادی-رادیکالی از شاه، و توجه مسائل شهری و دفاع از انجمن ایالتی (قاسمی، ۱۳۸۹: ۶۵).

۵-۱-۱۹- اتحاد، به‌وسیله احمد کاتب تبریزی وابسته انجمن اسلامی به طرفداری از مشروعه سپس محمدعلی شاه (ناهدی آذر، بی تا: ۶۵)

۵-۱-۲۰- اسلامی، به‌وسیله احمد کاتب تبریزی وابسته انجمن اسلامی، به صورت هفتگی، به طرفداری از محمدعلی شاه (همان).

۵-۱-۲۱- اخوت، به‌وسیله احمد کاتب تبریزی وابسته انجمن اسلامی به طرفداری از مشروعه سپس محمدعلی شاه (همان).

۵-۱-۲۲- بوقلمون، به مدیریت محمود غنی‌زاده، با مضامین فکاهی و انتقادی در جهت نشر افکار آزادیخواهی

۵-۱-۲۳- امید، به مدیریت حاجی آقا تبریزی و جمعی از محصلین مدرسه لقمانیه، به‌طور هفتگی

۵-۱-۲۴- کمال، به مدیریت حسین طبیب زاده، غیردولتی و مردمی با دید انتقادی

۵-۱-۲۵- محاکمات، به‌وسیله محمود غنی‌زاده، با رویکرد انتقادی به طرفداری از مشروطه خواهان

۵-۲- نقد

۵-۲-۱- شب‌نامه

از بین چهار نشریه مورد بررسی؛ شب‌نامه، احتیاج و اقبال به‌وسیله علی‌قلی میرزا صراف، با رویکرد انتقادی و با فلسفه دموکرات و اندیشه‌های نوگرایی به چاپ می‌رسید و محک غیرت نیز از نوع شب‌نامه‌هایی بود با رویکرد انتقادی بدون امضا در مخفیانه نشر و پخش می‌شد.

این نوع نشریه دو نوع کارکرد؛ انتقادی و مشروعیت‌زدایی‌گفتمان را شامل می‌شود.

۵-۲-۲- انتقادی

۵-۲-۱-۲- انتقادی- فکاهی

نشریه آذربایجان، ملانصرالدین، حشرات الارض و بوقلمون برای تغییر وضعیت، وقوع انقلاب و در حمایت از مشروطه به چاپ می‌رسد و نشریه ملاعمو به وسیله میرزا احمد کاتب (وابسته به انجمن اسلامی تبریز)، با رویکرد انتقادی-فکاهی در ابتدا طرفدار مشروطه مشروعه و سپس به طرفدار محمدعلی شاه پرداخته و مشروطه را مورد فکاهی خود قرار داد.

بخش فکاهی فصل انتقاد با شیوه نرم درصدد مشروعیت زدایی یا مشروعیت افزایشی است.

۵-۲-۲-۲-انتقادی-عادی

نشریه کمال و محاکمات در طرفداری از مشروطه و تقویت نارضایتی عمومی و تبیین اوضاع سیاسی و ناکارآمدی نظام حاکم به چاپ می‌رسید.

این نشریه در جهت انتقاد و مشروعیت زدایی گام برمی‌دارد.

۵-۲-۳-انتقادی-رادیکال

مساوات از جمله نشریاتی بود که خیلی رادیکال عمل می‌کرد و علیه نظام حاکم به انتقادی-رادیکالی می‌پرداخت. رویکرد این نشریه در تبریز به تدریج به مسائل شهری و دفاع از انجمن ایالتی سوق پیدا کرد. این نشریه در جهت انتقاد و مشروعیت زدایی و مشروعیت افزایشی گام برمی‌دارد.

۵-۲-۳-سوسیال دموکرات

نشریه مجاهد با رویکرد سوسیال دموکرات به انتقاد از شریعت مداران می‌پرداخت و طرفدار اصلاح نظام و برپایی عدالت اجتماعی بود. رویکرد این نشریه انتقاد و مشروعیت زدایی است.

۵-۲-۴-سلطنت طلب

نشریات اتحاد، اسلامیه و اخوت به وسیله احمد کاتب تبریزی و حمایت انجمن اسلامیه، به صورت هفتگی به چاپ می‌رسید. در اوایل از شریعت مداران حمایت داشتند سپس به طرفداری از محمدعلی شاه پیوسته و سلطنت طلبی پیشه کردند. روزنامه ناصری نیز در جهت خنثی سازی نیروی مشروطه به نفع رژیم حاکم قدم برمی‌داشت.

این نشریات افکار عمومی را به سمت مشروعیت افزایشی تقویت می‌کند.

۵-۲-۵-بیداری

نشریه امید و مجلس که بعدها به انجمن تغییر نام پیدا کرد به آگاهی بخشی جامعه می‌پرداخت و مقدار آزادی خواهی محتوای روزنامه تبریز از آن دو بیشتر بود. این نوع نشریات زمینه‌های گفتمان‌سازی را در جامعه فراهم می‌کند.

۵-۲-۶- علمی

نشریه الحدید و ادب با بار علمی و فرهنگی به چاپ می‌رسید. کارکرد گفتمان‌سازی ندارد.

۵-۲-۷- مذهبی

نشریه مدنیّت با محتوای مذهبی به وسیله اقلیت ارمنه چاپ و نشر می‌شد. کارکرد گفتمان‌سازی ندارد

۵-۳- تحلیل

عقلانیت رسمی (شرع) و غیررسمی (روشنفکری) در نتیجه برداشت‌های متفاوت از مشروطیت دست به موضع‌گیری زدند و جامعه آستان یک آرایش فکری و سیاسی فراگیر شد (آدمیت، ۱۳۴۰: ۸۴). دامنه این صف‌آرایی‌ها به پی‌ریزی جریان‌های سیاسی و مکاتب فکری ایران معاصر کشید (بهار، ۱۳۷۱۴: ۶۵).

جریان‌های فکری و سیاسی مطرح که در فضای مطبوعات مورد بحث گفتمان‌سازی می‌کردند، عبارت بودند از:

۵-۳-۱- روشنفکران اعم از؛ لیبرال دموکرات، سوسیال دموکرات با قرائت دوگانه، مارکس و لنین

جریان‌های روشنفکری به بنیاد چهارگانه گفتمان مدرن اعتقاد داشتند و در رابطه با چهره‌های دوگانه باید گفت:

۵-۳-۱-۱- لیبرال دموکرات‌ها با رویکرد اصلاح‌طلبی از بالا به پایین با حفظ چارچوب سلطنت به چهره نخست پای بند بودند.

۵-۳-۱-۲- سوسیال دموکرات‌ها با دید انقلابی- رادیکالی به نظام حاکم بیشتر با پای بند به چهره دوم سعی در حمایت از طبقه محروم جامعه داشتند. این شاخه روشنفکری تلاش می‌کرد جنبش‌های مردمی را از خواسته‌های سیاسی و قضایی به سوی خواسته‌های اجتماعی، اقتصادی و طبقاتی سوق دهد (لاجوردی، ۱۳۶۹: ۶۵). در بخش دموکراسی خواهی با لیبرالیسم فلسفی و سیاسی موافق و نسبت به لیبرالیسم اقتصادی و سرمایه‌داری مخالفت نشان می‌داد (کولایی، ۱۳۷۶: ۹۴).

۵-۳-۱-۳- شاخه دوم سوسیال‌ها با گرایش مارکسیستی با تلفیق میان دو چهره مدرنیته، اصلاحات به نفع طبقه پایین و کارگران در چارچوب نظام دموکراتیک پارلمانی پیگیری می‌کردند.

۵-۳-۱-۴-شاخه سوم سوسیال‌ها با گرایش لنینیسم با اعتقاد به چهره دوم مدرنیته یعنی توسعه و عدالت اجتماعی توده‌های جامعه تأکید می‌ورزید (ذبیح، ۱۳۶۵: ۶۵).

۵-۳-۲- سنت‌گرایی اعم از؛ محافظه‌کاران، شریعت‌مداران و عدالت‌خواهان (آدمیت، ۱۳۵۵: ۱۰۷).

۵-۳-۱- محافظه‌کاران

گروه اشرافیت حاکم به رهبری دربار به دلیل گره خوردگی منافع با طبقه حاکم هرگونه تغییر در وضعیت موجود را مغایر با منافع ذهنی و عینی خود می‌دانستند. این گروه در رابطه با جریان مشروطه رویکرد انگلیسی‌نه‌فرانسوی (مخالف و حذف شدن) را در پیش گرفته و به موج‌سواری از وضعیت موجود پرداختند.

۵-۳-۲- عدالت‌خواهان

این گروه بدون اعتقاد به بنیادهای گفتمان مدرن، هر دو چهره مدرنیته را با بومی‌سازی دینی با استدلال کلامی - فقهی قبول داشتند. پیشروان این گروه آیت‌... طباطبایی، بهبهانی، آخوند خراسانی و ... بودند (آجدانی، ۱۳۸۳: ۴۵).

۵-۳-۲-۳- شریعت‌مداران

در سطح مجتهدان شیخ فضل‌الله نوری و در سطح مرجعیت نجف سید کاظم طباطبایی یزدی این جریان را هدایت و پشتیبانی می‌کردند (کسروی، ۱۳۷۹۸: ۱۴۵). ابتدا امر با مشروطه‌خواهانی همراهی داشتند؛ ولی در گام دوم استدلال برخی علما همچون محمدحسین بن علی اکبر تبریز موضع خود را تغییر دادند (زرگری نژاد، ۱۳۷۷: ۶۵). این گروه معتقد بودند تنها با اجرای قوانین اسلامی می‌توان به اهداف مشروطیت رسید نه با تفکر سکولاری (ترکمان، ۱۳۶۲: ۱۲۶). شریعت‌مداران به بنیاد و چهره‌های گفتمان مدرن هیچ اعتقادی نداشتند (آبادیان، ۱۳۷۴: ۸۵).

۵-۳-۳- نوگرایی دینی

برخی از علما با این استدلال به شکل‌گیری این جریان دست زدند که بتوانند با خارج ساختن اسلام از جزم‌اندیشی در انطباق با مقتضیات دنیای خارج قدمی بردارند (رضوانی، ۱۳۴۴: ۷۴). این جریان تلاش می‌کرد با استدلال کلامی - عرفی و با دید مثبت به پیاده شدن مشروطیت و استقبال از مدرنیته کمک بکند (فراستخواه، ۱۳۷۷: ۴۵-۴۸). نگرایی دینی در ابتدا به وسیله سید جمال‌الدین اسدآبادی، آیت‌... نائینی، شیخ هادی نجم‌آبادی، ملأ عبدالرسول کاشانی و حاج شیخ اسدالله ممقانی در کوران جنبش مشروطه‌خواهی شکل گرفت.

۶- نتیجه‌گیری

در بین نشریات مورد مطالعه؛ نوع شب‌نامه، انتقاد، سلطنت‌طلب و سوسیال‌دموکرات با کارکردهای انتقادی، مشروعیت‌زایی و مشروعیت‌زدایی در جامعه گفتمان‌سازی می‌کنند. نوع بیداری‌نشریه‌ها فقط زمینه‌های گفتمان‌سازی را فراهم می‌کند و نوع علمی و مذهبی کارکرد گفتمان‌سازی ندارند.

گفتمان غالب جامعه مطبوعات، گفتمان انتقادی از آشفتگی اقتصادی و ناکارآمدی سیاسی است و نتیجه آن نارضایتی عمومی را رقم می‌زند.

شریعت؛ عقلانیت رسمی جامعه در دوره قاجار و دین؛ ایدئولوژی غالب و نوع قدرت حاکمه سلطنتی (عمودی از بالا به پایین) بوده است. گفتمان‌سازی نشریات با استفاده از شیوه‌های تحریر، تحریک و اقناع سعی دارد از طریق زبان، برقراری تعامل بین سطح باورها و شناخت‌ها و همچنین تعریف موقعیت‌های چشمگیر اجتماعی جامعه را به سمت گفتمان نوگرایی سوق دهد.

پایان فعالیت‌های گفتمان‌سازی مطبوعات دوره مشروطه موازنه سه‌گانه‌های؛ عقلانیت، ایدئولوژی و قدرت غالب را به هم می‌زند و جریانات فکری نوی پدید می‌آورد که عبارت‌اند از:

سلطنت مشروط، دموکراسی لیبرالی، دموکراسی سوسیالی، سنت‌گرایی عدالت‌خواهی و نوگرایی دینی.

منابع

آبادیان، حسین (۱۳۷۴)، مبانی نظری حکومت مشروطه و مشروعه (به انضمام رسائل علمای موافق و مخالف مشروطه)، تهران: نشر نی.

آدمیت، فریدون (۱۳۴۰)، فکر آزادی و مقدمه نهضت مشروطیت، تهران: انتشارات سخن.

آدمیت، فریدون (۱۳۵۱)، اندیشه ترقی و حکومت قانون (عصر سپهسالار)، تهران: انتشارات خوارزمی.

آدمیت، فریدون (۱۳۵۵)، ایدئولوژی نهضت مشروطیت ایران، تهران: انتشارات پیام.

آدمیت، فریدون (۱۳۵۷)، فکر دموکراسی اجتماعی در نهضت مشروطیت ایران، تهران: انتشارات پیام.

آرین پور، یحیی (۱۳۵۱)، از صبا تا نیما، ج اول، تهران: فرانکلین

آجدانی، لطف‌الله (۱۳۸۳)، علما و انقلاب مشروطیت ایران، تهران: نشر اختران.

آشوری، داریوش (۱۳۷۵)، ما و مدرنیت، تهران: انتشارات صراط.

آقاگل‌زاده، فردوس (۱۳۸۵)، تحلیل گفتمان انتقادی، تهران: علمی و فرهنگی.

ابنشتاین، ویلیام و فالگمان، ادوین (۱۳۶۶)، مکاتب سیاسی معاصر، ترجمه حسینعلی نوذری، تهران: نشر گستره.

احمدی، بابک (۱۳۷۳)، مدرنیته و اندیشه انتقادی، تهران: نشر مرکز.

بشیریه، حسن (۱۳۸۴)، تحلیل گفتمان دریچه‌ای برای کشف ناگفته‌ها، تهران: انتشارات دانشگاه امام صادق (ع)

بهار، محمدتقی (ملک‌الشعرا) (۱۳۷۱)، تاریخ مختصر احزاب سیاسی ایران، تهران: انتشارات امیرکبیر.

پروین، ناصرالدین (۱۳۷۷)، تاریخ روزنامه‌نگاری ایرانیان و دیگر پارسی‌نویسان، جلد اول و دوم، تهران: مرکز نشر دانشگاهی.

تاجیک، محمدرضا (۱۳۸۳)، گفتمان، یادگفتمان و سیاست، تهران، موسسه تحقیقات و توسعه علوم انسانی

ترکمان، محمد (۱۳۶۲)، رسائل، اعلامیه‌ها، مکتوبات... و روزنامه‌های شیخ فضل‌الله نوری، دو جلد، تهران: انتشارات رسا.

حائری. عبدالهادی (۱۳۶۷)، نخستین رویارویی‌های اندیشه‌گران ایران با دو رویه تمدن بورژوازی، تهران: انتشارات امیرکبیر.

خجسته، حسن (۱۳۸۱)، نظریه گفتمان و رادیو، فصلنامه پژوهش و سنجش، ۱۳۸۱، شماره ۳۲، ص ۳۰.

ذبیح، سپهر (۱۳۶۵)، تاریخ جنبش کمونیستی در ایران، ترجمه محمد رفیعی مهرآبادی، تهران: انتشارات عطایی.

رضوانی، محمداسماعیل (۱۳۴۴)، انقلاب مشروطیت ایران، تهران: کتابخانه ابن‌سینا.

زرگری‌نژاد، غلامحسین (۱۳۷۷)، رسائل مشروطیت (۱۸ رساله و لایحه درباره مشروطیت)، تهران: نشر کویر.

سابین، جرج (۱۳۴۹)، تاریخ نظریات سیاسی، ترجمه بهاء‌الدین پاسارگاد، تهران: امیرکبیر.

سرداری‌نیا، صمد (۱۳۶۰)، تاریخ روزنامه‌ها و مجله‌های آذربایجان، تهران: دنیا.

صدر هاشمی، محمد (۱۳۲۷)، تاریخ جراید و مجلات ایران، ۴ جلد، اصفهان: کمال.

ضیایی، محمد رفیع (۱۳۸۵)، مشروطه و ادبیات عامیانه در نشریات انتقادی و فکاهی، فصلنامه فرهنگ مردم، سال پنجم، شماره ۱۸: ۷۲-۱۰۱.

فراستخواه، مقصود (۱۳۷۷)، سرآغاز نواندیشی معاصر دینی و غیردینی، تهران: شرکت سهامی انتشار.

فرقانی، محمدمهدی (۱۳۸۲) راه دراز گذار، تهران: فرهنگ و اندیشه.

قاسمی، سید فرید (۱۳۸۳)، اولین‌های مطبوعات ایران، تهران: آبی.

قاسمی، سید فرید (۱۳۸۰)، سرگذشت مطبوعات ایران روزگار محمدشاه و ناصرالدین‌شاه، ج ۲، تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.

قاسمی، سید فرید (۱۳۸۹)، مطبوعات ایرانی، تهران: علم.

قاسمی، سید فرید (۱۳۸۵)، سرآغاز روزنامه‌نگاری در تبریز، فصلنامه نگاه نو، شماره ۷۱: ۸۵-۸۷.

کسروی، احمد (۱۳۷۹)، تاریخ مشروطه ایران، تهران: انتشارات مجید.

کولایی، الهه (۱۳۷۶)، استالینیسم و حزب توده ایران، تهران: مرکز اسناد انقلاب اسلامی.

لاجوردی، حبیب (۱۳۶۹)، **اتحادیه‌های کارگری و خودکامگی در ایران**، ترجمه ضیاء صدقی، تهران: نشر نو.
مجیدی، موسی (۱۳۸۲). **تاریخچه و تحلیل روزنامه‌های آذربایجان ۱۲۳۰-۱۳۸۰**، تهران: کتابخانه ملی
جمهوری اسلامی ایران.

میرفخرایی، تژا (۱۳۸۳)، **فرایند تحلیل گفتمان**، تهران، مرکز مطالعات و تحقیقات رسانه‌ها
ناهدی آذر، عبدالحسین (بی تا)، **تاریخچه روزنامه‌های تبریز در صدر مشروطیت به انضمام مجموعه روزنامه
ناله ملت**، تبریز: هادی.

ون‌دایک، تئون ای (۱۳۸۲)، **مطالعاتی در تحلیل گفتمان**، ترجمه تژا میرفخرایی و دیگران، تهران، مرکز مطالعات
و تحقیقات رسانه‌ها، ۱۳۸۲.

Constitutive discourse and triple discovery; rationality, ideology and power

(Case study of 25 journals from Tabriz constitutional revolution)

Abolfazl ghanizadeh¹

Abstract:

Discourse is a force that emanates from a relationship of three, rationality, ideology, and power, and is used for political action. With the identification of triples, rationality, ideology and power, one can discover the ontology of discourse, and vice versa, through the discovery of discourses, it can be traced to the trios of time. Since the introduction of the term Constitutionalism into the political literature and the quadruple functions of discourse, whether compulsion, critique, concealment and eventually legitimization or decriminalization in the interaction of rationality, ideology and power in the field of literary competence, especially the field of press, was realized through analysis and analysis The discourses that were heated through congressional publications in Tabriz were trivial in the constitutional period. In this regard, in the present study, 25 journals from the period of constitutionalism between the peak years have been selected and selected from different perspectives, content, approach and goals. Conclusion: Monarchism, intellectuals, including liberalism and socialism, clergy, including orthodox, jurisprudential recitations and the dominant triune of modern society.

Key words: Discourse, constitution, publications

---

1 Assistant Professor, Department of Persian Language and Literature, Payame Noor University. Tehran ,